

Ῥητορικὸν γύμνασμα τοῦ Μανασσῆ.

Καταχωρίζω νῦν τὸ πρῶτον ἐνταῦθα ἐν ῥητορικὸν ὑπομνημάτιον Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, ὅπερ δὲν εἶναι σημειωμένον οὔτε ἐν τῇ Bibliotheca graeca τοῦ Φαβρικίου καὶ τοῦ Harles, οὔτε ἐν τῇ Geschichte τοῦ Krumbacher. Ὁ Μανασσῆς διὰ τοῦ ὑπομνηματίου τούτου ἐγκωμιάζει θανούσαν τὴν δέσποιναν Θεοδώραν Κοντοστεφανίνην, ἣτις εἶχε τῇ 12-ῃ ἑκατ. τὸ ἀξίωμα σεβαστῆς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Θεοδώρα ἦτο ὑπανδρος, σύζυγος δὲ αὐτῆς, κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπομνημάτιον, ὑπῆρξεν ἀνὴρ «κλεινός, μάχαις πολλαῖς ἐναθλήσας, καὶ τὸν ἀριστέα παραγυμνώσας, καὶ τὸ ἀκατάληπτον ἔργοις παραδηλώσας». Ἐκ τῶν κενῶν τούτων λέξεων δύσκολον ὁμολογουμένως εἶναι νὰ προσδιορισθῇ ὄνομαστι ὁ τῆς Θεοδώρας σύζυγος· ἀλλ' οὐχ ἦττον εἶναι βέβαιον ἐκ τοῦ τίτλου τῆς Θεοδώρας, ὅτι καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς εἶχεν ὡσαύτως τὸ ἀξίωμα σεβαστοῦ. Ἰωάννης ὁ Κοντοστέφανος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Προσοῦχ ἠγείτο στρατοῦ, νικηφόρου ἀναδειχθέντος ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τοῦ πρίγκιπος αὐτῆς Ῥαϊμούνδου ἔτει 1144-φ (ὄρα Κίνναμον καὶ Νικήταν Χωνιάτην ἐν τῷ Recueil des historiens des Croisades; historiens grecs, τ. 1, σ. 228—230). Οὗτος ὁ Ἰωάννης ἔτει 1158-φ μετὰ τῆς ἐκ Παλαιστίνης ἰππικῆς δυνάμεως κατέστρεψε περσικὸν στρατὸν ἀξιόμαχον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἡ νίκη αὕτη, δι' ἧς ὁ σουλτάνος τῶν Περσῶν ταπεινωθεὶς ὑπετάγη εἰς τὰς θελήσεις τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ, προὔξενησε τῷ Ἰωάννῃ τῷ Κοντοστεφάνῳ «δήλωσιν ἀρετῆς» ἀξιοσημειώτου ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ (ὄρα Κίνναμον σ. 116—117 ἐκδ. Παρισίων καὶ Muralt, Essai de chronographie Byzantine, σ. 175). Ὁ αὐτὸς Ἰωάννης ἔτει 1161-φ ἀναφέρεται ῥητῶς ἔχων τὸ ἀξίωμα τοῦ σεβαστοῦ (Κινν. σ. 121. Recueil des hist. des Croisades; hist. Grecs 1, σ. 286)· ἀνεφάνη δὲ καὶ πάλιν νικητῆς ἔτει 1168-φ ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγκρων (Οὐννων) πολέμῳ (Κινν. σ. 160. Muralt σ. 193).

Ἐτερος Κοντοστέφανος, ὁ Θεόδωρος, εἶχεν ὡσαύτως τὸ ἀξίωμα σεβαστοῦ· ἀλλ' οὗτος, κατ' οὐδὲν ἀνδραγαθήσας, οἰκτρῶς ἐφρονεῦθη ἔτει 1152-φ ἐν Μοφουεστία, μαχόμενος κατὰ τῶν Ἀρμενίων (Κινν. σ. 71). Τρίτος ἐκ τῶν Κοντοστεφάνων σεβαστὸς ὑπῆρξεν ἔτει 1191-φ ὁ Ἀλέξιος, ὁ παρουσιάσας ἐν τῇ κατὰ τοῦ πατριάρχου Δοσιθέου συνόδῳ (ὄρα τῶν ἡμετέρων Ἀναλέκτων τ. 2, σ. 362)· εἶχε δὲ οὗτος καὶ τὸ ἀξίωμα χαρτουλαρίου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆς Θεοδώρας ἀνὴρ ἦτο ἀκλεινός, κατὰ τὸν ἡμέτερον Μανασσῆν, «μάχαις πολλαῖς ἐναθλήσας, καὶ τὸν ἀριστέα παραγυμνώσας, καὶ τὸ ἀκατάληπτον ἔργοις παραδηλώσας», εὐδὴλον ὅτι τοιοῦτος ἐκ τῶν Κοντοστεφάνων ὑπῆρξε μόνος ὁ Ἰωάννης, ἐπομένως δὲ σύζυγος αὐτοῦ καὶ μόνου θὰ ἦτο ἡ ἡμετέρα Θεοδώρα. Τούτου λοιπὸν οὕτως ἔχοντος ἐκ συμπερασμοῦ λίαν ἠτιολογημένου, ἐπόμενον ὅτι δυνατὸν εἶναι καὶ κατὰ προσέγγισιν νὰ ὀρισθῇ καὶ ὁ χρόνος τῆς συντάξεως τοῦ εἰς αὐτὴν ἐπικηδείου λόγου τοῦ Μανασσῆ ἢ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1158 καὶ 1168, ἢ μετὰ τὸ 1168-ον ἔτος. Τὸν Ἰωάννην Κοντοστέφανον ἀποκαλεῖ καὶ ἕτερος παλαιὸς ἱστορικός, Γουλλιέλμος ὁ Τύριος, ἄνδρα κλεινόν, ἀλλὰ καὶ συγγενῆ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ (*Willermi Tyrii historia, lib. XVIII, cap. 30.* Ὁρα *Gesta Dei per Francos. Hanoviae 1611, σ. 952*: «*vir illustris Gundostephanus eiusdem imperatoris consaguineus*»).

Τὸ εἰς Θεοδώραν τὴν Κοντοστεφανίνην ὑπομνημάτιον τοῦ Μανασσῆ εὑρον ἔτει 1888-φ ἐν τινι μεμβρανίνῳ κώδικι, γεγραμμένῳ περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς 13-ης ἑκατονταετηρίδος καὶ κατακειμένῳ ἐν Καίρῳ, ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας (παλαιὸς ἀριθ. $\frac{362}{586}$)· αὕτη δὲ ἡ βιβλιοθήκη (ἧς ἐκτενὴ κατάλογον ἐπὶ νέα τῶν ἐν αὐτῇ κωδίκων ἀριθμήσει ἠρξάμην ἐγὼ τότε νὰ συντάττω) εὐρίσκεται ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου Νικολάου. Ὁ κώδιξ, ἐν ᾧ τὸ πονημάτιον τοῦ Μανασσῆ, εἶναι μεγάλου τετάρτου σχήματος, καὶ σύγκειται ἐκ φύλλων 278, ὧν τὰ τέσσαρα τελευταῖα, μικροτέρου ὄντα σχήματος, ἀνήκουσιν εἰς ἄλλον τινὰ κώδικα· τούτων δὲ τὸ πρῶτον φύλλον (τανῦν φ. 275) εἶναι παλίμψηστον· ὅλος δὲ ὁ κώδιξ, ὡς ἔχει σήμερον, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ τὰ ἐπόμενα κείμενα·

1. Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ «ἐξήγησις τῶν ἀναστασίμων κανόνων, τῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ». Ἀρχ. «Ἐπεὶ κανόνων ἐρμηνεία» κτλ., φ. 1—67. Κείμενον μονόστηλον. Πρβλ. *Migne* τ. 135, σ. 421.

2. [Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου] ἀνεπίγραφος ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῆς Ἰλιάδος ἄχρι τοῦ Κ στοιχείου. Ἀρχ. «Ὀμηρος ὁ πάνσοφος, ἡ θάλασσα τῶν λόγων» κτλ., φ. 68—84^a. Κείμενον δίστηλον. *P. Matrangae Anecdota graeca*, τ. 1, σ. 3 κέ.

3. «Περί τοῦ πῶς συνέστη ὁ ἀλφάβητος». Ἀρχ. «Πρὸ μὲν τῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι στοιχείων» κτλ., φ. 84^b. Κείμενον μονόστηλον.

4. Ἐκ τῆς μετρικῆς χρονικῆς βίβλου Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου ἀλληγορῖαι μετὰ σχολίων ἐρυθροβαφῶν ἐν ταῖς ῥαῖς. Ἀρχ. «Ἀλ(λ)ηγορεῖν, εὐρημα τῶν Αἰγυπτίων», φ. 85^b—88^a. Τέλος· «ἔστω· δοκείτω· τοιαδὶ κριταὶ λόγων». Ἐν φ. 88^a σημείωμα· « — — — κῆ' ὁ ἅγιος Ἰλαρίων ἠγούμενος τῆς μονῆς τῆς Πελεκητῆς ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται. Νῦν εὖρες ὄντως ἐν Θεῷ μονήν, μάκαρ» κτλ. Αὐτόθι σημειώματα μυθολογικά καὶ ἐτυμολογικά.

5. Ἀνώνυμα κεφάλαια «περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἡλικίας», περὶ τοῦ ἀλφαβῆτου, καὶ «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν σημαινομένων τοῦ Ὁμήρου κατὰ στοιχεῖον», ὧν ἡ ἀρχὴ· «ἀ' Ἄνῆρ σημαίνει τέσσαρα, τὸν φύσει» κτλ. Εἶτα τεμάχῃ ἐκ συγγραφῶν διαφόρων πατέρων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος. Φύλλ. 89—100. Ἡ προσθία σελὶς τοῦ 101-ου φύλλου ἀφέθη ἄγραφος.

6. Εὐσταθίου τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης προοίμιον εἰς τὸν ἐξηγηθησόμενον ἱαμβικὸν κανόνα τὸν ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐ προοιμίον πρὸς τῷ τέλει κεῖται ἢ κατ' ἐκεῖνον ἀκροστιχίς. Ἀρχ. «Ἐοικας, ὦ ἀδελφέ, ἦν πρὸ μακροῦ» κτλ., φ. 101^b—260. A. Mai, Spicilegium Romanum, τ. 5, μέρος 2, σ. 161 — 383. Migne τ. 136, σ. 504 κέ.

7. Τοῦ φιλοσόφου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ μονωδία ἐπὶ τῇ σεβαστῇ κυρᾷ Θεοδώρα τῇ Κοντοστεφανίνῃ, φ. 261^a—261^b.

8. «Πόσαι εἰσὶ θεῖαι Γραφαὶ ἐκκλησιαζόμεναι καὶ κανονιζόμεναι· καὶ ἡ τούτων στιχομετρία, ὡς ὑποτέτακται». Ἀρχ. «Γένεσις, στίχοι δτ'. Ἐξοδος, στίχοι βω'» κτλ., φ. 262^b.

9. Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου λόγος εἰς τὴν Ὑπαπαντήν, οὐ ἡ ἀρχὴ· «Πολλοὶ τῶν μεγάλων» κτλ., φ. 262^b. Migne τ. 39, σ. 44 κέ.

10. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸν εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου, οὐ ἡ ἀρχὴ· «Πάλιν χαρᾶς εὐαγγέλια», φ. 266^b—267^a. Κείμενον δίστηλον. Migne τ. 49, σ. 791.

11. Ἰωάννου Θεσσαλονίκης «ὅτι οὐδεμία διαφωνία οὐδὲ ἐναντίωσις τοῖς εὐαγγελισταῖς περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἀρχ. «Καθὼς ἐνεχώρει, διεσαφήσαμεν» κτλ., φ. 267^a—270^a. Κείμενον δίστηλον.

12. Γερμανοῦ ἀ' Κωνσταντινουπόλεως λόγος «εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου». Ἀρχ. «Φῆμη καλὴ καὶ ἀγαθὴ», φ. 270^b—274^b. Κείμενον δίστηλον. Migne τ. 98, σ. 360 κέ.

13. Τοῦ ἀγιωτάτου μητροπολίτου Κορίνθου Γρηγορίου. Τῇ Κυριακῇ

τοῦ Ἀντιπάσχα. Ὡδὴ α'. Ἦχος α'. Ἰωάννου πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὁ εἰρμός. Ἄσσωμεν πάντες λαοὶ» κτλ. Ἑρμηνεία, ἧς ἡ ἀρχή· «Ὁ παρῶν κανῶν ὀλίγα τινῶν κτλ., φ. 275—278.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἐν Καίρῳ κῶδιξ περιέχει ἐν ἑαυτῷ, τὸ δ' ἐν αὐτῷ τούτῳ ῥητορικὸν γύμνασμα τοῦ Μανασσῆ ἔχει κατὰ λέξιν οὕτως·

Τοῦ φιλοσόφου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ μονωδία ἐπὶ τῇ σεβαστῇ κυρᾷ Θεοδώρᾳ τῇ Κοντοστεφανίνῃ.

Οἴμοι! ἐγὼ πάλιν πενθίμην λύραν ἀρμόζομαι· πάλιν μέλος
 παράμουσον ἀναβάλλομαι. Οὐκ ἐπὶ καλλιχόροις χορείαις ὁ θίασος,
 5 οὐκ ἐν ὑμεναίοις, οὐκ ἐν ῥοδαῖς· ἡ γὰρ νῦξ τῶν ἀμφίων καὶ τὸ ἀλαμπές
 τῆς ἀναβολῆς ἐν ὀλοφυρμοῖς, ἐν ὀλολυγμοῖς· οὐκ ἐπὶ πανηγύ-
 ρεσιν οὐδ' ἐπὶ κώμοις ὁ σύλλογος, ἀλλ' ἐπὶ δάκρυσιν, ἀλλ' ἐπ' οἰμω-
 γαῖς· βοᾷ γὰρ ἀνυμέναια καὶ μέλος ἀνέορτον ἄδει καὶ ἀναυλον (πῦρ
 σκυθρωπὸν καὶ ἄχρι τούτου καὶ πῦρ), οὐκ ἐπιθαλάμιον, οὐ γαμή-
 10 λιον. Τὰ πρόσωπα συννεφῆ, τῶν ὀφθαλμῶν οἱ κύκλοι διάβροχοι δά-
 κρυσιν, καὶ θέλει μὲν τις τὴν συμφορὰν ἀποκλαύσασθαι καὶ τὴν
 κειμένην ἀνακαλέσασθαι, ἀλλὰ σβέννυται ἡ φωνή, ἀλλ' ἐπιλείπει τὸ
 φθέγμα καὶ προπηδᾷ τοῦ λόγου πένθος, νοτὶς· τὸ δὲ τῆς ὀδύνης βάρ-
 15 μάξει, τὰ σπλάγχνα δὲ συμπίεζει, κἀντεῦθεν φλέβες δακρύων ἀπὸ
 καρδίας λακτίζουσιν. Ὡ βαρυδαίμων ῥήτωρ ἐγὼ καὶ βαρύποτμος, ὅτι
 κακοῦ τοσοῦδε καθίσταμαι πενθητῆρ καὶ τοῖς παροῦσι πίνω κρατῆρα
 γόου περιχειλιῆ, ὃν ἄδης ἐληνοβάτησεν, ὃν ἐκέρασε θάνατος! Τοῖς
 μὲν οὖν ἄλλοις, ὅσοι σκηνῆς κατάρχουσι τραγικῆς, τοσοῦτῳ μετριώ-
 20 τερον τὸ δεινόν, ὅσῳ καὶ τὰ τῶν θρηνούντων πολλακίς οὐκ ἐγνω-
 σται· ἐμοὶ δὲ ὅσῳ τὰ τῆς κειμένης καλὰ γνωριμώτερα, τοσοῦτῳ τὸ
 ἄλγος καὶ γλῶτταν ἐπαφεῖναι τοῖς προτερήμασι, καὶ ἐνεαρίσαι τοῖς
 ἀγαθοῖς, καὶ περιλαλεῖν καὶ παράδεισον, σωφρονικοῖς κατάφυτον κάλ-
 25 λεσι. Νῦν ἀλλ' εἰς ἑτέραν, φεῦ, ῥοδὴν τὴν τοῦ λόγου κιδάραν μετα-
 σκευάζω, καὶ μέλος θρηνητῆριον συνιστῶ, καὶ νεκρὰν—οἴμοι—κατολο-
 φύρομαι ἤνπερ ζῶσαν ὑμνεῖν οὐκ ἐπῆλθέ μοι. Ὡ βαρυσύμφορον
 ἄκουσμα, βαρυάλγητον λάλημα, λόγος φευκτός, δυσέορτον μέλος,
 πανόδυρτον! Ἡ ζῶσα στήλη τῆς σωφροσύνης, ὁ τῆς κοσμιότητος
 λαλῶν ἀνδριάς, τὸ τῆς σεμνότητος ἔμπνουν εἰκόνισμα, φεῦ κατερ-
 30 ράγη καὶ κεῖται καὶ ἀπηγλαίσθη καὶ ὄχετο! Ἡ πλάτανος ἡ χρυσέα
 τῶν ἀρετῶν, ὁ κήπος ὁ περιλάλητος, ὁ πᾶσι κατάδενδρος ἀγαθοῖς

πεφυλλοβόληται καὶ ἀπέψυκται! Ὁ κόσμος τοῦ θήλεος, τὸ ῥόδον τῆς
γαληνότητος, ἀπεμαράνθη καὶ ἔρρευσε, καὶ νῦν ἐν τύμβῳ, φεῦ, καὶ
σποδῶ τὸ τέμενος τὸ κατάχρυσον, ἐν ᾧ τῶν καλῶν ὁ κύκλος ἐχό-
35 ρευε! «Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει»; τοῦτο μὲν ἡ Σολομῶντος
γλῶσσα καὶ τὸ ἐκείνου στόμα τὸ θεοφόρητον ὡς τι τεράστιον ἀνακέ-
κραγεν, ἐν ὀλβίοις μὲν τὸ πρᾶγμα τιθέντος, ἀποθαυμάζοντος δὲ τὸν
ἠτύχηκότα καὶ μακαρίοις ἐγγράφοντος· ἐγὼ δ' ἂν οὐδὲν ἐνδοιάσας
ἀντιβοήσομαι· τοιαύτη καὶ εὐρέθη καὶ ἔγνωσται, ὡς ἡ νῦν θρηνουμένη
40 τοιαύτη, καὶ ἐθάρσησεν ἐπ' αὐτήν, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ ἐγαδύνθη
ἀνδρὸς αὐτῆς καρδία, καὶ ἐμακαρίσθη ἐν πύλαις ὁ ταύτην εὐρών·
ἀλλ' οὖν, φεῦ, ἐξ ἀνθρώπων πέφευγε θᾶπτον καὶ πρὸς τοῦ χρόνου
καὶ ταχὺ οἴχεται, καὶ τὸν ζοφώδη τοῦτον καὶ ἀείφρουρον ᾤκησε
θάλαμον. Ὡ θάνατος ἄδικος καὶ βάσκανος θειστής, οἷον εἰς γῆν
45 στάχυν κατήνεγκεν! ὦ σκότους ἄδου καὶ ἀνήμερος νύξ, οἷον
ἄστρον ἀπέκρυφεν, οἷον κάλλος ἠμαύρωσε! Τοιαύτην ἔδει γυναῖκα
πρὸ ὥρας ἀποκρυβῆναι, οὕτως συντόμως τὸν βίον ἀφεῖναι, οὕτως
ὀξέως τὸν κόσμον ἀπολιπεῖν, ἢ καὶ σώματος κάλλος ἐπήνθει καὶ
χάριτες ἀρετῶν, ἦν ἠγαλλεν εὐαρμοστία χαριτοπρόσωπος, ἦν ἐκό-
50 σμει λειμῶν σωφροσύνης ὁ θεοκῆπευτος; Ἡὔγει μὲν αὐτῇ καὶ
συμμετρία μορφῆς, καὶ ὄψις ἐπέραστος, ἀλλ' ἕτεραι πάλιν τῆς
κατὰ Θεὸν εὐπρεπείας ἀνέτελλον ὠραιότητες, καὶ ἦν κατὰστέρος
καλλοναῖς, ὅσαι τε ὀφθαλμοῖς ὑποπίπτουσι καὶ ὅσαι περὶ τὰ ἔνδον
αὐλίζονται. Ταύτην τὴν πενθουμένην — ἀλλὰ μοι μηδεὶς νεμε-
55 σάτω τῆς τόλμης—ὁ καλλιτέχνης Θεὸς καθῆκεν εἰς γῆν, περιή-
γαγεν εἰς ἀνθρώπους εὐκοσμίαν, ὑπόδειγμα βίου σώφρονος, νόμον,
σεμνότητος ἄγαλμα, φιλησυχίας εἰκόνα, στήλην αἰδοῦς, ἀνδρείας
λαμπάδα, δικαιοσύνης πυρσόν, φρονήσεως ἥλιον. Αὕτη τύπος ἐδόθη
καὶ χρηστοεργίας ἀπάσης κανὼν, ὡς πᾶν γένος τὸ θῆλυ πρὸς αὐτὴν
60 ἀπευθύνοιτο, καὶ τᾶλλα ὑπὸ τοῦ δόντος ἀνήρπασται καὶ ἀνθυπονό-
στησε τὴν ἐκδημίαν τὴν ἀνυπόστροφον. «Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου
ὔδωρ καὶ πηγὰς δακρύων τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ κλαύσομαί σε»
καὶ κόψομαι, ἀργυροπτέρυξ τρυγῶν, περιστερὰ χρυσόπαστε τὰ μετά-
φρενα; τίς Ἰερεμίου γλῶσσαν δανείσει μοι καὶ τὴν συμφορὰν ὀλοφύ-
65 ρομαι καὶ ἀποιμῶξομαι τὸ κακόν; Στυγνάζει μὲν ὁ περισταμένος
ὄχλος, παθαίνεται δὲ ὡς ἐπὶ κοινῇ δυσπραγίματος, καὶ ὡς ὑπὸ πρη-

35 Παροιμ. λα', 10. 38 κῶδ. ἐγγράφον. 40 Παροιμ. λα', 11. 41 ἐν πύλαις]
Παροιμ. λα', 23. 50 κῶδ. αὐτή. 58 κῶδ. φρονήσεως. 60 κῶδ. τ' ἄλλα || κῶδ.
ἀνθυπενόστησα. 61/62 Ἰερεμ. δ', 1. 65) κῶδ. περιεσταμένος.

στῆρος ἄνωθεν ἀποδισκευθέντος τὴν περιβολὴν μεμελάνωται· ὕδωρ δὲ θρηνοδίας ἐπιβρέχει τὰ πρόσωπα καὶ στεναγμὸς ὡς ἐλέπολις τὰ στέρνα κατακτυπεῖ, κἀρα δὲ ξυρῆκες καὶ πέπλοι μελάγχιμοι τὴν
 70 ἔνδον ζάλην μὴνύουσι· τοῖς γὰρ πολλοῖς καὶ χάρις βοστρύχων ἀποτεθέρισται καὶ οἱ τῆς κεφαλῆς ἀνθέρικες ὑπορρέουσιν, ὁ δὲ σύζυγος αὐτῆς ὁ κλεινός, ὅσου πλείονος τοῦ κέντρου πεπεύραται, τοσούτου καὶ πλέον διαπρέπει τοῖς ἄλγεσι· καὶ τοῖς ἄλλοις στερρός εὐρισκόμενος καὶ ἀπερικλόνητος ὑπὸ τούτου καὶ μόνου τοῦ πολέμου κατεστρα-
 75 τήγηται· καὶ μάχαις πολλαῖς ἐναθλήσας, καὶ τὸν ἀριστεὰ παραγυμνώσας, καὶ τὸ ἀκατάληπτον ἔργοις παραδηλώσας, ἐνταῦθα καὶ μόνον κατεπαλαίσθη, καὶ τυραννεῖται τὸ καρτερόψυχον, καὶ νενίκηται τὸ ἀκαταγώνιστον· ὁ γὰρ πολέμιος ἔνδον ἐγκάθηται, καὶ τὴν καρδίαν πολιορκεῖ, καὶ τὰ σπλάγχνα κρεοκοπεῖ, κἀντεῦθεν ὁ χαλκεο-
 80 κάρδιος, ὁ βριάρεως, καθάπερ λιπαροστέλεχος ὄρυς ὑπὸ πυρός οὐρανόυ τὰ ἔνδον ἐγκέκαυται καὶ τὰ ἐκτὸς ἀπηνθράκωται. Ψωμίζεται μὲν ἄρτον, ὃν φυρᾶ κοπετός, ποτίζεται δὲ πόσιν πικρὰν καὶ ἀθόλωτον, ἣν γεωργοῦσι μὲν ὀφθαλμοί, βλέφαρα δὲ ἀποθλίβουσι· καὶ κατὰ τὸν ἐν Ἄσμασι Σολομῶντος νυμφίον ἀνακαλεῖται τὴν περιστερὰν τὴν
 85 καλλιπτέρυγα, τὴν χιονώδη, τὴν πάλλευκον, ἣν κατημαργάρωσαν καλλοναί, ἣν ἐχίονωσαν ἀρεταί, καὶ γοᾶται καὶ ἀναστένει· «Ἀνάστα καὶ ἐλθέ, καλή μου περιστερὰ· δεῖξόν μοι ὄψιν τὴν σὴν καὶ ἀκούτισόν μοι φωνὴν σου»!

Τὸ κείμενον τοῦτο, ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς σημασίας του, ἔχει καὶ τι φιλολογικὸν ἐνδιαφέρον ἐν τῇ λεκτικῇ του συνθέσει. Ὑπάρχουσι δηλαδὴ πρῶτον ἐν αὐτῷ λέξεις τινὲς ἀθησαύριστοι ἐν τοῖς λεξικοῖς, οἷον δυσέορτον μέλος (27), θεοκῆπευτος (50), χρηστοεργία (59), ἀργυροπτέρυξ (63), καλλιπτέρυξ (85) καὶ καταμαργαρόω (85). Ἄλλαι δὲ πολλαὶ λέξεις ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ Μανασσῆ, πιθανῶς βοηθείᾳ τῶν εἰς Ἰλιάδα παρεκβολῶν τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του λεξικῶν, ἐκ διαφόρων συγγραφέων· οἷον τὸ μέλος παράμουσον (4) ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ παρ' Αἰσχύλῳ (Χοηφ. 467) «πόνος παράμουσος»· πρὸς τὸ βοᾶ ἀνυμέναια (8) παραβλητέον τὸ εὐριπίδειον (Φοιν. 347) «ἀνυμέναια δ' Ἴσμηνός ἐκηδεύθη»· τὸ βαρυδαίμων (16) εἶναι λέξις εὐριπίδειος ἅμα καὶ ἀριστοφάνειος, τὸ βαρύποτμος (16) καὶ σοφόκλειος καὶ εὐριπίδειος· πανόδουρτον μέλος (28)

66 κῶδ. ἐπικοινῆ. 67 κῶδ. ἀποδυσκευθέντος. 68 κῶδ. θρηνοδίας. || κῶδ. ἐλέπολις. 69 κῶδ. ξυρῆκες. || κῶδ. μελόγχιμοι. 75 κῶδ. ἐνάθλήσας. 77 κῶδ. κατεπαλέσθη. 79 κῶδ. κρεοκοπεῖ || κῶδ. χαλκεοκάρδιος. 81 κῶδ. ἐγκέκαυται. 82 κῶδ. φυρᾶ || κῶδ. ἀθόλωτον. 84/88 Ἄσμα β', 13, 14.

ἐλήφθη ἐκ τῆς βίβλου τῶν Μακκαβαίων (3, ε', 32)· τὸ κάρα ξυρῆκες (69) ἐκ τῆς Ἡλέκτρας τοῦ Εὐριπίδου (στίχ. 335)· πρὸς δὲ τὸ πέπλοι μελάγχιμοι (69) παραβλητέον τὸ παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ (εἰς Ἰλιάδα σ. 1254, 25) αἰσχύλειον καὶ ἀδέσποτον «πέπλους μελαγχίμους» (πρβλ. Nauck, Tragic. fragmenta², ἀριθ. 116. Καὶ ἐτέρας οὐκ ὀλίγας λέξεις ἐκ ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἀρχαίων ὁ Μανασσῆς ἐν τῇ πρὸς Θεοδώραν μονωδία του κατεχώρισε τεχνηέντως, ἀποτελέσας οὕτω πολυποικιλτον μουσεῖον· ὅπερ δὲ παράδοξον, ὅτι ἐζήλωσε καὶ τὴν λεκτικὴν τοῦ συγχρόνου του Εὐσταθίου δεινότητα. Οὕτως ὁ Εὐστάθιος ἐν ταῖς εἰς Ἰλιάδα παρεκβολαῖς του (σ. 1372, 26) ἔγραψε τὸ «ῥῥαὶ θρηνητήριοι»· ὁ Μανασσῆς ἐντεῦθεν ἐμόρφωσε τὸ μέλος θρηνητήριον (25). Σημειωτέον ἔτι τὸ χαριτοπρόσωπος (49) καὶ τὸ λιπαροστέλεχος (80)· τῶν δύο τούτων λέξεων ὁ Μανασσῆς ἔκαμε χρῆσιν καὶ ἐν τῷ χρονιαῷ του (στίχ. 92 καὶ 522)· τὸ πρωτότυπον τοῦ καταμαργαρόω (85 καταμαργάρωσαν), τουτέστι τὸ καταμάργαρος, εἶναι σύννηδες τῷ Μανασσῆ (χρον. 71, 2209, 4787, 6490)· κατὰ δὲ τὸ ἀργυροπτέρυξ (63) ἔπλασεν ὁ Μανασσῆς ἐν τῷ χρονικῷ του τὸ ἀργυροσάλπιγξ καὶ τὸ ἀργυροχεύμων (2334, 6257).

Ἄ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.